پاریس، خۆشەویستی
هۆگۆ و موباسان و هونەرمەندان بوو

ئامادەکردنی: شێرزاد هەینی

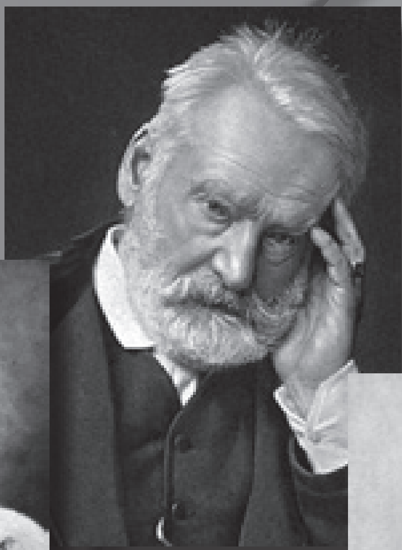

هۆگۆ

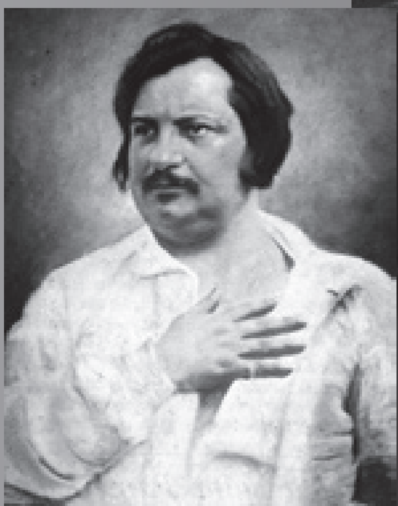

بلزاک

موباسان

لە شاری پاریسی دێرینداا، مێژووی کۆن بە هاوچەرخی سەردەم ئاوێتەیە، ئەو شارە مێژوویەکی فرە شانازی هەیە، لە هەموو شەقام و کوچەکانیدا کۆن و نوێ تێکەڵن، لە هەموو گۆشەیەکیدا، لەسەر هەموو بەردێکدا، لەناو پەیکەرە برۆنزییەکان و بەردینە شکۆدارەکاندا، لەناو پارکەکاندا، ڕووداوەکانی دوێنی و مێژوو و شارستانیەت دەدۆزرێتەوە، کە تێدا کەسایەتییەکانی (جان دارک) و (لویسی چواردەهەم) و (ناپلیۆن) و (بودلێر) و (دولاکرا) و (موباسان) و (ئەلکسندر دیما) و زۆریتر هەیە، ئەوانە بە نەمریی لە نێوان شەقامی شانزیلی تا دەگەیتە لۆڤەر و نۆتردام دوێنێی نازدار بە ڕووداوەکان دەبینیت، دیمەنەکانی پاریس حەوت سەدە لە مێژوو دوورت دەباتەوە و دەگەڕێیتەوە سەرچاوەی ئیلهام و داهێنان، هەست بە شکۆیی بوارەکانی مێژوو و ئەدەبیات و زانست دەکەیت. لەو شارەدا چەندین دیمەن دەبینیت، کە پەیڤەکەی (بلزاک) ت بەبیر دێتەوە کە وتبووی:

ئەو شارە ئاڵۆزەی کە تێدا نەهامەتی و ئازار ئاوێتەی نازداری و سەرفرازییە و هەردوولا شان لە شانی یەکتری دەدەن.

ئەو پاریسەی کە ئوسمان پاشا بنیاتی ناوە

گەورەترین و ناودارترین شەقامی پاریس کە دەکەوێتە جەرگەی پایتەخت لەلایەن پۆناپارتی سێیەم لە جیاتی ئەوەی ناو بنرێت، شەقامی ڤیکتۆر هۆگۆ، کە بڕیارەکە وابوو، ئەو ناوی نابوو شەقامی (ئوسمان).

ڤیکتۆر هۆگۆ نووسەری ڕۆمانە ناودارەکانی وەک نوتردامەکەی پاریس و لانەوازان و ئەوانیتر، ئەو نووسەرەی لە هەموو بۆچوون و تێڕوانینەکانیدا دژ بە لە سێدارەدان کۆششی کردووە، بە ڕووی دەسەڵاتدا وەستاوە و ماوەیەکی دوورودرێژ لە تاراوگە ژیاوە و پاشان ماوەیەکیش پۆستی باڵای لە پاریس هەبووە، کە کۆچی دواییشی کردووە بە شانازی و بە شکۆوە تەرمەکەیان بە ژێر کەوانەی سەرکەوتنی پاریسدا بردووە. بەڵام شەقامەکەیان بە ناوی ئەو کەسە کردووە کە پاریسی جوان و ئاوەدان کردۆتەوە، بە ناوی هۆگۆیان نەکردووە، کە سەرەتا بڕیارەکە وابوو.

کە ئیمپراتۆریەتی نوێ لە ساڵی ١٨٥٢ ڕاگەیاندراوە، ئیمپراتۆر کۆششی کردبوو خەونی ئیمراتۆرەکەی پێشووی ناپلیۆنی یەکەم جێبەجێ بکات، ئەویش پاریس بکاتە جوانترین شاری جیهان. ئەو بۆ ئەو کارە لە پێنج کاندید بۆ شارڤانی پاریس و سین، بڕیار دەدات پارون (جۆرج ئوجین ئوسمان) بکاتە شارەدار (شارڤان)، ئەو ڕادەسپێرێت پڕۆژەیەک بۆ نوێکردنەوە و جوانکردنی پایتەخت پەیڕەو بکات، کە تازە لە کاریگەرییەکانی سەدەکانی ناوەڕاست دەرچوو بوو، کە کۆڵانەکانی تەنگەبەر بوون، گەڕەکەکانی کەلاوەو ماندوو، خانووەکانی لار، شوێنەکان بۆنی نەبوونییان پێوە دیار بوو، ناو شارەکە لە چواردەورەکەی خراپتر و شێواوتر بوو.

بارون ئوسمان لە ساڵی ١٨٥٣ ئەرکی شارڤانی وەردەگرێت و ماوەی ١٧ ساڵ لەو پۆستەدا دەمێنێتەوە، کار دەکات سیما کۆنەکە بگۆڕێت، هەزارەها کۆنە خانوو دەڕووخێنێت، جا خانووەکان خانووی ماڵە هەژارەکان بووبێت، یان کۆشکی ماڵە دەوڵەمەندەکان بووبێت، لەو کارەدا ١١٧٥٥٣ خێزان لە ١٥ گەڕەک دەگوازێتەوە، ئەوەش لە لایەن میدیاکانەوە، لە لایەن خەڵکەوە ناڕەزاییەکی توندی هەبوو، ئەوان دەیانووت ئەو بەرنامەیە زیان بە کولتووری شارەکە دەگەیێنێت، شوێنە کۆنەکان شوێنبزر دەکات، لەبەر ئەو کارە توندانەی شارڤانەکە ناویان لەو نابوو ئوسمان پاشا، لە کۆتایی ساڵی ١٨٧٠ لە پۆستەکەی دووریان خستەوە. لەو ماوەیەدا جۆرج ئوجین ئوسمان ڕێگەی بە دووری ٨٤٥ کم لەناو شاردا بڕیبوو، ئەو شەقام و پارکە ناودارەکانی سازکرد، وەک شانزیلی و لیتوال و ئۆپیرا و گەڕەکی لاتینی دروستکردبوو، هەر لە سەردەمی شارەداری ئەودا پڕۆژەکەی مۆزەی لۆڤەری تەواو کرابوو، بۆ پێگەیاندنی دەزگا حکومییەکان زۆربەی دامەزراوە حکومییە نوێیەکانی تەواو کرد، پارکەکانی کەسکتر کرد، لە ژێر زەوی تۆڕێک تونێلی بۆ ئاوی پیس سازکرد و ڕووناکییەکانی شاری بە گاز دامەزراند، بۆیەش ناویان لە شارەکە نابوو شاری ڕووناکییەکان.

پاریسە ئەزیزەکەم

لە ژێر زەوی تۆڕێک میترۆیان بە ئازارێکی زۆرەوە تەواوکرد و لە مارسی ساڵی ١٨٩٨دا پەرلەمانی فەرەنسی ڕازی دەبێت، شەش تۆڕی میترۆی کارەبایی دامەزرێنن، ئەو پێشنیارە لەگەڵ ئەوەی لایەنێک ڕازی دەبن، بەشێکن بە دژواری دژایەتی دەکەن، ڕۆژنامەکان خەڵکیان بەوە دەووروژاند کەوا ئەگەر ئەو ڕێبوارانە ئەو تۆڕە تاریکانەی بن زەوی بەکاربهێنن، نەخۆشی وەرەم و ڕۆماتیزم و نەخۆشیتر بڵاو دەبێتەوە و نەخۆشییەکان زۆرتر دەبێت، کارکردنەکە تا ساڵی ١٩٠٠ درێژەی کێشاوە.

ئەندازیار فیلجانس ڕادەسپێرن تۆڕەکانی میترۆ ساز بکات، ئەوەی وێستگەیەکی میترۆی بەناوکراوە، بۆ جێبەجێکردنی پڕۆژەکە زۆر زەحمەتی دەبینێت،

لەوانە ئەندامانی ئەکادیمیای فەرەنسی، کە ڕازی نابن هێڵی میترۆکە بە ژێر بینایەکەیاندا ڕەت بێت، چونکە وایاندەزانی بەوەیان دەستە ڕووناکبیرو گەورە ئەدیبەکان لەکاتی کارکردندا بێزار و هەراسان دەکات. کە شەڕی یەکەمی جیهان دەست پێدەکات، کارەکە تا کۆتایی شەڕەکە ڕادەگیرێت، بەڵام پرۆژەکەو تونێلەکە دەبێتە ژێرزەمین و نەوایەک بۆ هاوڵاتیانی پاریس و لە ترسی بۆردومانەکان پەنای بۆ دەبەن. لە ساڵی ١٩٣٠ درێژی ١١٧ کم و ٢٥٤ وێستگەی تەواو دەکەن.

تاوەری ئیڤل

پاش ئەوەی فەرەنسا لە نسکۆکەی ساڵی ١٨٧١ دەربازی دەبێت، لە ساڵی ١٨٨٠ بڕیار دەدەن کار و هێمایەکی زەبەلاح کە نیشانەی ئاشتی بێت لە پاریس ڕاگرن، لە کارەکەش یادی بەرز ڕاگرتنی سەد ساڵەی شۆڕشی ساڵی ١٧٨٩ بکەنەوە، یەکێک لەو شاکارانەی بۆ ئەو یادە گرەوی وەرگرتووە، بەرز ڕاگرتنی تاوەرێک بە بەرزی ٣٠٠ مەتری، بۆ ئەو پێشبڕکێیە بیناسازییەش حکومەت ٧٠٠ نمونەی بیناسازی دەگاتە دەست، هەموو ڕکەبەرایەتی بۆ پرۆژەی یەکەم دەکەن، لە ئەنجامدا پرۆژە مەزنەکەی ئەندازیاری بیناساز گوستاڤ ئیڤل یەکەم دەبێت. بەو شێوەیە تاوەری ئیڤل دەبێتە دیارترین و ناودارترین شوێنەواری مێژوویی، هەر ئەو تاوەرە دەبێتە هێما و نیشانەی دیاری شاری پاریس و هەموو وڵاتی فەرەنسا، کە بە تەنها نەمریی و یادکردنەوە بەر ئەو دەکەوێت. ئەو هەیکەلە ئاسنینە لەسەر هێمای پیتی ئای لاتینی بوو، ئەو پرۆژەیەش وەک پرۆژەکانیتر کۆمەڵێک ڕەخنەو گلەیی ڕووبەڕوو دەبێتەوە، سەرەتا زۆر دژایەتی بەرزکردنەوەی ئەو بورجە کراوە. لە مانگی ینایری ساڵی ١٨٨٧دا دەستەیەک لە کەسانی ڕووناکبیرو ناسراوی فەرەنسی سکاڵانامەیەک بەرز دەکەنەوە و دژایەتی دەکەن، کە بە ناڕەزایی هونەرمەندەکان ناسرا، ئەوان گلەییان لەوەدا هەبوو کەوا ئەو شاکارە لە چەشە و زەوقی هونەری دوورە و گوزارشت لە زەوق و هونەر و مێژووی فەرەنسی ناکات. ئەوەش بورجێکی بێ مانایەو ژانێکە لەناو دڵی پاریس بەرز کراوەتەوە و هەر بە گاڵتەپێکردن ناویان لە تاوەرەکەیان نابوو بورجی بابل.

ئەوەی زۆر دژایەتی بەرزکردنەوەی ئەو تاوەرە بوو نووسەر (گی دی موباسان) بوو، کە زانیوویەتی حکومەت دەسبەرداری ئەو تاوەرە ئاسنینە نابێت، لە ڕقی ئەو بورجە کە بە هەڕەمە لاواز و قاندرمە ئاسنینەکە ناوی دەبات، سەر هەڵدەگرێت و لە پاریس بار دەکات. ئەو نووسەرە ناسکە کە بە ناودارترین نووسەری کورتە چیرۆک دەناسرێت، لە داخی ئەو بورجە سەری هەڵگرتووە، یان خۆی ژانە سەری هەبووە و شێواوە. بەڵام حکومەتی فەرەنسی و شارەداری گوێ لە ڕەخنەکانی نووسەر موباسان ناگرێت و کارکردن لەو بورجە ناوەستێت و بەردەوام دەبێت، تا پاشان دەبێتە سەرچاوەی ئیلهام و سرووشی چەندین هونەرمەندان و ڕووناکبیران، لەوانە هونەرمەندی گەورە بیکاسۆ و شاکال و زۆری تر وێنەیان کێشاوە. ئەوەی شایانی باسە ئەندازیار ئیڤل پێش سازکردنی نەخشەی

تاوەرەکە، چەندین پردی ئاسنی هەڵواسراوی لە فەرەنسا ساز کردبوو، بە سەرکەوتن و بەرز ڕاگرتنی پردەکان ناوی هەبوو، بۆیەش پڕۆژەو نموونەکەی ئەو یەکەم دەبێت.

باس و پیرۆزیی ئەو بورجە لە چەندین کتێب و نووسین و فیلمی سینەمایی باسکراوە و بە شکۆیی ناوی هاتووە. ئەو ماوەیەی فەرەنسا سەرۆکایەتی یەکێتی ئەوروپی کردووە، شەش مانگی ساڵی ٢٠٠٨ بورجەکە بە ڕووناکی یەکێتی ئەوروپی شین دەرکەوتووە.

نیگارکێشی فەرەنسی (هنری ریڤییر) وەک هونەرمەندی ژاپۆنی (هوکوسا) بە ٣٦ تابلۆ ساڵانی بورجەکەی لە ١٨٨٨ تا ١٩٠٢ ڕەنگین کردووە و تابلۆی شکۆدارکردووە بە باڵای ئەو تاوەرە. بەڵام هونەرمەندە ژاپۆنییەکە بە ٣٦ تابلۆ گەورەیی و پیرۆزیی شاخی (فۆجی) کردووە.

ئەو بورجە بە ٢٠ چرا ڕووناک دەکرێتەوە کە پاریس ڕەوشن دەکات، ئەگەرچی لە ساڵی ١٨٨٧ دەستەیەک لە نووسەران بەناوی سکاڵانامەی هونەرمەندان دژایەتیان کردبوو، لەوانە گی دی موباسان و شارل گارنییە و شارل گونو و چەندی تریش. دوو ئەندازیار پێشنیارەکە دەدەنە گوستاڤ ئیڤیل، بەڵام شانازییەکەی پێشکەش پاریس دەکات و پڕۆژەکە ڕاناگیرێت. ئەوەی شایانی باسە ئەندازیارێکی کارامەی بیناسازییش نەخشەسازییەکەی ئەو نازدار و ڕەنگین دەکات.

ئەو شاکارە هونەرە مەزنە بیناسازییە بە کۆمەڵێک بیردۆز و زانینی فیزیایی و بیرکاریی ڕاگیراوە، ئەوەش نمونەیەک بوو بۆ گەشە و لێزانینی ئەندازیاریی کانزایی و هەموو شکۆییەکەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەندازیار ئیڤل. ئەو شاکارە بە ٦٥٣٠٠ مەتر لە پارچە ئاسن تەواو کراوە و بەرزییەکەی دەگاتە ٣٠٠ مەتر و کۆی پارچەکانیش دەگاتە ١٨ هەزار و بە ٢،٥ ملیۆن برغو گیر کراوەو کێشی گشتیشی سەرجەم دەگاتە ٧ هەزار تۆن، لە مانگی مارسی ساڵی ١٨٨٩دا کراوەتەوە.

لە ساڵی ١٩٧٩ سەرۆک شیراک کە شارڤانی پاریس بووە بڕیار دەدات، بورجەکە چاکسازی بۆ بکرێت، بۆ یادی سەد ساڵەی دامەزراندنی چاک دەکرێتەوە و سازتر دەبێت. فەرەنسییەکان بە خاتوونە گەورەکە ناوی دەبەن، بەردەوام بە پیرۆزیی سەیری دەکەن و سەردانی دەکەن، ئەوە و ژمارەیەکی زۆریش لە گەشتیارەکان سەردانی دەکەن، لە یادی سەد و دە ساڵەی دامەزراندنی و لە ساڵی ١٩٩٨ شەش ملیۆن گەشتیار سەردانی کردووە، ئەوەش ژمارەیەکی پێوانەیی جیهانییە لە سەردانی گەشتیارییدا، ئەگەرچی هەر شکۆداربووە و پاش نارەزاییەکەی نووسەر موباسان لە سەر دانانەکەی، چەندین جار داوا لە حکومەت کراوە ئەو تاوەرە هەڵگرن، لە دوا کۆششی فێڵبازانەش کەسێک بە ناوی کۆنت ڤیکتۆر لەسەر داوای ڕیکلامێکی ساختەی ڕۆژنامەیەک ویستبووی ئاسنەکەی بورجەکە وەک پارچە ئاسنی بێ کەڵک بفرۆشێتەوە، پاش ئەوەی بە ناوی قسەکەرێکی حکومەت خۆی نیشاندابوو.

ئەو وتارە کە چەندین بابەتی ڕۆژنامەو ماڵپەڕەکان لە عەرەبییەوە.